

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
LITERATŪROS ISTORIJS IR TEORIJS KATEDRA

VAIDA AUŠBIKAVIČIŪTĖ

Studijų programos *Lietuvių filologijos ir komunikacijos* (specializacija –
leidyba) IV kurso studentė

Moters tapatybė Jolitos Skablauskaitės prozoje

BAKALAURO DARBAS

Darbo vadovė
doc. dr. Irena Baliulė

Šiauliai 2014

Turinys

I.Įvadas.....	3
II.Jolitos Skablauskaitės kūryba feministinės literatūros ir kritikos kontekste.....	6
III.Žmogiškos tapatybės kūrimosi procesas romane „Kitas kraujas“ (psichoanalitinis aspektas).....	10
IV.Kūnas kaip moters tapatybės problema romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“....	15
Gamta prieš moralę arba moteris-monstrė (Gudula, Kajetona, Gabija).....	15
Grynasis santykis kaip prielaida vystyti Gudulos ir Kajetonos tapatybei.....	17
Likimo, laiko ir erdvės parametrai romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“.....	20
V.Išvados.....	25
VI.Santrauka.....	26
VII.Summary.....	27
VIII.Literatūra.....	28
IX.Anotacija.....	30
X.Annotation.....	30

I. Įvadas

Temos naujumas ir aktualumas. Šio bakalauro darbo tema – „Moters tapatybė Jolitos Skablauskaitės prozoje“ – pasirinkta dėl dviejų priežasčių. Pirmoji – tapatybė yra viena svarbiausių šiuolaikinio žmogaus problemų, kurią dabar ypač aktyviai ima nagrinėti įvairios mokslo disciplinos: sociologija, psichologija, antropologija, istorija, politologija, teisė ir kitos. Antroji – Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais pastebimai gausėja moterų literatūros ir auga literatūrologų susidomėjimas ja – tai nulėmė feministinės kritikos plėtrą¹.

Dėl tarpdiscipliniškumo tapatybės terminas turi daug apibrėžimų, tačiau yra bendras pagrindas – tai duotybė ir savitas konstruktas, „suformuotas tam tikrų socialinių, kultūrinių, asmeninių ir kitų aplinkybių. Tapatybės probleminį spektrą sudaro tradicijos ir autorystės, patirties, sąmonės ir savimonės, tapatybės kismo bei saviidentifikacijos proceso ir kiti klausimai“².

Pastaruoju metu Lietuvoje daugėja mokslo darbų tapatybės tema, tai lėmė visuomenėje aktyviai vykstantys procesai. Vienas ryškiausių – siekis užtikrinti lygias teises ir feminizmo idėjų sklaidą. Moters tapatybę literatūroje pirmiausia imta nagrinėti per literatūrinį „moters portretą“. Ši sąvoka apibrėžiama kaip „viena meninės charakteristikos priemonių, kuria rašytojas naudojami herojų charakteristikoms atskleisti ir savo idėjiniam požiūriui per kuriamų personažų išorę <...> išreikšti bei susieti juos su vaizduojama situacija, veiksmo vieta ir laiku“³. Irenos Baliulės ir Linos Michailovienės straipsniuose „Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje“ (2008) ir „Portretas lietuvių moterų prozoje: neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“ (2011) moters tapatybė apibūdinama per ją supančią erdvę ir jos semantiką, neverbalinės komunikacijos ženklus – aprangą, papuošalus.

Moters tapatybei nagrinėti mokslininkai pasirenka grožinės literatūros tekstus ir jų autorių gyvenimo kontekstus. Kūriniuose (ypač romanuose, kituose prozos veikaluose) užfiksuojamas veikėjų (moterų) gyvenimas, veiksniai, nulėmę jų tapatybės kūrimosi procesą. Vienas pavyzdžių – Ramunės Bleizgienės darbas „Privati tyla, vieši balsai. Moterų tapatybės kaita XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“ (2012), kuriame aptariama visuomenės kaita minėtuoju laikotarpiu: procesai, lėmę šiuos vyksmus, jų atspindžiai to laikmečio spaudoje: laikraščiuose, grožiniuose kūriniuose ir pačių kūrėjų, visuomenės veikėjų moterų, gyvenimuose. Kitas svarbus darbas – Eglės Kačkutės

¹Žr. Daugirdaitė, Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 182.

² Jakaitė, Dalia, „Apie žmogų, epochą ir literatūrinį (poetinį) vaizdavimą“, *Žmogaus ir epochos vaizdavimas literatūroje*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012, p. 16.

³ Baliulė Irena; Michailovienė Lina, „Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje“, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 4 (20), 2008, p. 6.

monografija „Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje“ (2012). Autorė analizuoja grožinius tekstus, remdamasi psichoanalizės teoretikų veikalais. Išleistas straipsnių rinkinys „Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje“ (2008), kuriame tapatybė, aptariama kaip kūrėjo ir kūrinio veikėjų problema. Pasirinkta šio bakalauro darbo tema yra aktuali, nes papildo tapatybės tyrimo lauką nauju aspektu, jungiančiu šiuolaikinės lietuvių rašytojos Skablauskaitės prozą, feministinį literatūros diskursą ir tapatybės problemą.

Darbo objektas – moters tapatybė Skablauskaitės prozoje. Pasirinkti nagrinėti du Jolitos Skablauskaitės romanai – „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“. Abejuose romanuose pagrindinės veikėjos yra moterys, savitai aprašomos jų tapsmo istorijos, keliame feminizmui aktualūs klausimai: kokią padėtį užima moteris? kas ji yra? koks jos santykis su vyrais? kokią veikimo laisvę ji turi?

Skablauskaitė poetė, dailininkė, prozininkė (gimė 1951 m.) Kuisių kaime, Joniškio rajone. Prozininkės kelią, kaip teigia Jūratė Sprindytė, pradeda realistiniais kūriniais: apysaka „Tik šviesūs paukščiai naktį“ (1986), romanu „Žolių kartumas“ (1990), apsakymų rinkiniu „Liūnsargių moteris“ (1993)⁴. Kitą kūrybos etapo pradžią žymi romanas „Mėnesienos skalikas“ (1997), kuris nagrinėjamas šiame darbe, parašytas gotišku stiliumi, kuriam „būdinga tai, kas barbariška, nenatūralu, pabaisiška, nuodėminga, iracionalu, chaotiška, tabuizuota“⁵. Pastarajam priskiriamas ir šio darbo šaltiniu pasirinktas romanas „Kitas kraujas“ (2002).

Tipiška Skablauskaitės veikėja yra „gamtos moteris“, monstrė, negalinti užmegzti artimo ryšio su kitais žmonėmis, nesukurianti šeimos, visa jos būtis persmelkta vienatvės ir fatališkumo⁶. Pagrindinė „Kito kraujo“ veikėja yra mistiška driežė, turinti moters siluetą, atkeliavusi iš pačių žemės gelmių. Ji pamažu virsta moterimi, kai įsimyli vienuolį Mantvydą, šėtono išprievartautos moters sūnų. Moteris-driežė Gudula ir „Mėnesienos skaliko“ veikėja Kajetona įkūnija postmoderniosios literatūros kanonus: jos laužo taisykles, palieka savo saugius namus, globėjus, įsimyli vyrus, kurie negali joms suteikti saugumo ir tvarių meilę grįstų santykių, turi hiperbolizuotos seksualinės galios, dvilypę tapatybę, nuolatos balansuoja tarp realybės ir mistinio pasaulio.

Darbo tikslas – išanalizuoti Skablauskaitės romanus „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“, aprašant veiksmus, darančius įtaką moters tapatybei, ir pagrindinių veikėjų (moterų) *aš* reprezentacijos būdus.

Siekiant įgyvendinti tikslą, keliame **uždaviniai**:

1) aptarti Skablauskaitės kūrybą feministinės literatūros ir kritikos kontekste;

⁴ Žr. Jūratė Sprindytė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, *Colloquia*, nr. 25, p. 118.

⁵ Ten pat, p. 117.

⁶ Žr. Viktorija Daujotytė, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001, p. 770–772.

- 2) psichoanalitiniu aspektu aprašyti tapatybės formavimosi procesą romane „Kitas kraujas“;
- 3) įvertinti, kokią vietą užima kūnas, nagrinėjant moters tapatybės problemą romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“;
- 4) aprašyti likimo, laiko ir erdvės parametrus, kaip veiksnius, darančius įtaką Skablauskaitės romanų veikėjoms.

Tyrimo metodas. Šiam bakalauro darbui pasirinktas feministinis literatūros kritikos metodas. Literatūrologė Solveiga Daugirdaitė pabrėžia, kad „[a]pskritai *tapatumo* ir *subjektyvumo* [išskirta – S. D.] klausimas yra vienas svarbiausių ir šiuolaikinės feministinės teorijos, ir literatūros klausimų“⁷. Daugelis kritikų, tarp jų ir Audronė Žukauskaitė, nurodo, kad literatūrą nagrinėti feministiniu aspektu paranku pasitelkus kartu ir psichoanalizės metodą, nes pastarasis „leidžia rekonstruoti asmenines, istorines ir kultūrines traumas, „suteikia balsą“ neįgyvendinamai subjekto istorijai“⁸. Skablauskaitės kūriniuose nagrinėjamos atskirties, neprisitaikymo, kitoniškumo problemos, kurios aktualios feministiniam diskursui.

Darbo struktūra. Įvade aptariamas temos naujumas ir aktualumas, darbo objektas, šaltiniai, tyrimo metodas, tikslas ir uždaviniai; teorinėje dalyje pristatoma Skablauskaitės proza feministinės literatūros ir kritikos kontekste; tiriamojoje dalyje analizuojami romanai „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ feministiniu kritikos metodu; išvadose apibendrinami darbo rezultatai; pateikiamos santraukos anglų ir lietuvių kalbomis, literatūros sąrašas ir anotacijos.

⁷ Daugirdaitė, Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, p. 178.

⁸ Žukauskaitė, Audronė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 203.

II. Jolitos Skablauskaitės kūryba feministinės literatūros ir kritikos kontekste

Nuo XX a. pabaigos „tvirtesnę vietą lietuvių literatūros moksle ir kritikoje įgavusi moteriškoji kultūra suteikė galimybę įvairiais aspektais pažvelgti į šiuolaikinės moters problemas ir jų vaizdavimą grožinėje literatūroje“⁹. Vienas šių būdų – tai feministinis kritikos metodas. Skablauskaitės kūrybą tikslinga aptarti pasitelkus feministinės literatūros kontekstą, nes jos knygose kuriamos ryškios veikėjos moterys, jos inspiruoja veiksmą, lemia kitų veikėjų likimus, moters figūra dominuoja ir kaip meninės raiškos priemonė.

Pagal vyraujančius pasakojimo elementus Skablauskaitės kūrybą galima skirstyti į realistinę ir gotikinę¹⁰. Pirmajai grupei priskiriamas apsakymų rinkinys „Liūnsargių moteris“ (1993), kuris žymi jau susiformavusią rašytojos savitą estetiką. Ją išsamiai aptarė Irena Ragaišienė, Irena Baliulė ir Silvija Baranauskienė, Jūratė Sprindytė bendruosius gotikos bruožus vėlesnėje rašytojos kūryboje.

Skablauskaitės kūrinių skaitymo kodu Ragaišienė pasirenka ekokritiką – literatūrinę žmogaus ir gamtos ryšio analizę. Centrine apsakymo „Liūnsargių moteris“ ašimi yra pelkė, „sudėtingose tapatybės paieškos trajektorijose padedanti įvertinti gamtos ir kultūros dėmenis“¹¹. Jie kūrinyje yra neatskiriami nuo lyčių stereotipų raiškos: moteris priskiriama gamtai, o vyras – kultūrai, užvaldančiai laukinį moteriškumą¹². Remiantis Ragaišienės straipsniu, galima daryti išvadą, kad tipiškas Skablauskaitės kūrinys grindžiamas tapatumo formavimosi istorija: moters išėjimu iš jos tapatumą palaikančios gamtos į vyro kultūrinę aplinką, kuri reikalauja prisitaikyti prie vyraujančių stereotipų. Baliulės ir Baranauskienės straipsnis „Moteriškoji vandens simbolika Jolitos Skablauskaitės knygoje „Liūnsargių moteris“ papildo pelkės fenomeno literatūrinę analizę. Vanduo, jo formos ir įtaka tekstui čia aptariama kaip visai kūrybai būdinga pasakojimo ypatybė.

Daugelis literatūros kritikų Skablauskaitės tipišškai veikėjai priskiria monstriškumą, kuris laikomas viena iš galimybių pavaizduoti moters tiesioginį ryšį su gamta (pvz.: moteris-roplė Gudula), perteikti lyčių stereotipų kritiką¹³. Moters monstriškumas yra savita literatūrinė priemonė, atspindinti šio laikmečio moters tapatybės reliatyvumą: Lietuvai atgavus nepriklausomybę ir integruojantis į Vakarų kultūrą, keitėsi ideologija, vertybės, todėl reikėjo perkurti ir lyčių vaidmenis, kitaip tariant „idėjų lavinoje modifikavosi tai, kas įvardijama etinėmis kultūrinėmis

⁹ Irena Baliulė, Silvija Baranauskienė, „Moteriškoji vandens simbolika Jolitos Skablauskaitės knygoje „Liūnsargių moteris“, *Pelkė lietuvių kultūroje, Inter-studia Humanitatis*, nr. 7, 2008, p. 146.

¹⁰ Žr. Jūratė Sprindytė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 118.

¹¹ Irena Ragaišienė, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūriniuose“, *Ekokritikos akivarai*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007, p. 48.

¹² Žr. cit. iš ten pat, p. 50.

¹³ Žr. ten pat, p. 57.

vertybėmis. <...> [rašytoja – įterpta V. A.] ieško tapatybės pagrindo nekintamai universaliose klostuose <...>“¹⁴. Moteris, pusiau žmogus, pusiau gyvūnas, žymi šią ribinę situaciją – greitą tapatybės kitimą, kuriame vis dar atpažįstamos senosios kultūros žymės ir naujos savęs supratimo užuomazgos. Tradicinėje patriarchalinėje visuomenėje moteris – „namų šeimininkė, kuri kursto namų židinį, atlieka visus buitines darbus, prižiūri vaikus – ji veikia privačioje namų sferoje“¹⁵, o šiuolaikinė siekiamybė, diktuojama populiarių žiniasklaidos priemonių, – „<...> jauna moteris, seksualiai prieinama, susitelkusi į „savo įvaizdžio kūrimą“ <...>, neturinti vaikų, nesuvaržyta problemų ir išipareigojimų“¹⁶ kūrybinga ir pasiruošusi „parduoti“ save. Radikalūs pokyčiai kultūroje suponuoja ir dar vieną veiksnių, lydinčių monstriškumą, – tai neigiamas požiūris į savo kūną, kuris moterų literatūroje vaizduojamas kaip vengiamas vaizduoti visus išskirtiniai moteriškus biologinius procesus (menstruacijas, kūdikio nešiojimą, gimdymą, motinystę apskritai), nes, kaip pastebėjo Solveiga Daugirdaitė, tai priskiriama vyrų primestai galiai¹⁷.

Skablauskaitės romanuose „Mėnesienos skalikas“ ir „Kitas kraujas“ lyčių santykiai vaizduojami problemiška. Ši tema plėtojama iš abiejų lyčių pozicijų, tačiau dominuoja moteris. Romane „Kitas kraujas“ autorė norėjo suteikti žodį keturiems pagrindiniams veikėjams Gertrūdei, jos sūnui Mantvydui, Regilianui, tačiau didžiąją kūrinio dalį sudaro Gudulos pasakojimas. Toks rašymo būdas sutelkia dėmesį į veikėjos patirtis, supažindina su jos pasaulėžiūra. „Mėnesienos skalike“ pasakojama iš vyro pozicijos, tačiau tai nesumažina feministinio diskurso svarbos. Pagrindinio veikėjo Klaudijaus gyvenimui didelę įtaką daro moterys: simboliškai į pasakojimą įtraukiamas tik po to, kai Kajetona išburia, kad į kaimynystę atskels nepažįstamasis, pažintis su šia burtininke nulemia jo likimą.

Jolitos Skablauskaitės moteris apibūdinama, kaip netipiška, griauianti tradicinį šeimos modelį: tėvai ir vaikai nepalaiko šiltų ryšių, dažnai veikėjai – našlaičiai, santuoka neįmanoma¹⁸: romane „Kitas kraujas“ jauną moterį Gertrūdą išprievartauja demonas Regilianas, jų sūnus, Mantvydas, nepalaiko emocinio ryšio, Gudula gyvena su vyru, kuris jos nemylė; „Mėnesienos skalike“ Kajetona yra persekiojama mirusio mylimojo prakeiksmo, todėl negali kurti santykių su kitu vyru, Gabija susiranda meilužį.

¹⁴ Irena Ragaišienė, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, p. 71.

¹⁵ Klimašauskienė, Irena; Kailiūtė, Rita, „Moters vaizdavimo stereotipai ir jų modifikacijos XX a. antrosios pusės lietuvių prozoje“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 1, 2005, p. 62.

¹⁶ Daugirdaitė, Solveiga, „Woman's Body in the Lithuanian Women's Prose Fiction (the End of 20th Century)“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 1, 2005, p. 21–22.

¹⁷ Ten pat, p. 22.

¹⁸ Žr. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 125.

„Lietuvių prozoje iki Skablauskaitės niekas taip kardinaliai nepoliarizavo kūno ir sielos plotmių. Dualistinis santykis tarp nepasotinamo sekso ir efemeriškos meilės yra įžūlus, radikalus, giljotininis“¹⁹. Meilė yra negalima, neišsipildanti, dėl aplinkybių, kurias tiksliausia būtų vadinti nepermaldaujančiu likimu. Mantvydas sulaužo vienuolystės įžadus pamildamas nekaltą mergaitę, ji miršta keistomis aplinkybėmis. Nelaiminga meilė paženkliną vyrą, atima galimybę mylėti. Gudula yra visiška Mantvydo pirmosios meilės priešingybė – ji ne idealizuota ir besvorė siela, o kūniška, geidžianti moteris. Gudula bando malšinti meilę be atsako kitų vyrų glėbyje.

Lietuvių moterų romanuose pastebima tendencija „vaizduoti veikėjas ne kaip „kūną ir sielą“: jos gali būti arba tik „kūnai“ arba „grynos sielos“, dažniausiai turinčios daugybę variacijų“²⁰. Veikėjos kuriamos antiteziškai: Gudula – Silfidė (mirusios mylimosios siela), Kajetona – Gabija. Pirmąją porą skiria kūno ir sielos, aistros ir skaisčios meilės opozicijos, antrąją – vitališka energija ir pasyvumas, magija ir realistiškumas.

Gudula ir Kajetona yra panašios, jas valdo stipri aistra, gyvenimo tikslu laiko visapusiškos meilės (kūniškos ir dvasinės) išsipildymą. Moters tapatybės kuriamos kaip priešprieša vyrui, priskiriant pastarajai viską, kas nesusiję su kultūra ir kontrole²¹. Tai neišvengiamai siejama su seksualumu, reprodukcija, todėl moteris, siekdama įgyvendinti savo tapatybę, tarsi privalo virsti žvėrimi „patele“. Hiperbolizuotas moters seksualumas virsta žvėriškumu, kurį autorė tiesiogiai pavaizduoja. Sprindytė pabrėžia, kad „[s]tiprios tamsios moterys visada giliai, instinktyviai gamtiškos ir labai nuodėmingos, bet gamtai blogis nepriskiriamas, tad ir nuodėmė čia abejotina“²². Galima daryti prielaidą, kad moteris lytinio akto metu siekia įtvirtinti savo tapatybę, pabrėžti skirtingumą nuo vyro. „Čia seksualumas prarado savo išorinius ryšius su platesnėmis tradicijomis ir etika, taip pat su kartų kaita. Seksualumas tebėra, ar veikiau tampa pagrindiniu „patyrimo“ židiniu“²³, kitaip tariant, tapatybės grindimas seksualumu yra kūno patirčių fiksavimas ir reflektavimas. Gudula ir Kajetona, kaip anksčiau buvo minėta, nesusilaukia vaikų, jų kūnai kūrinuose yra tik priemonė būti pasaulyje, rinkti informaciją apie aplinką ir suformuoti savo tapatybę taip, kad prisitaikytų. Kūniškumo aspektui aptarti šiame darbe pasitelkiama Anthony Giddens *grynojo santykio* sąvoka. Ja apibūdinamas tam tikras dviejų žmonių santykis, kurio „išoriniai kriterijai išnykę: santykis egzistuoja tik todėl, kad jis, kaip santykis gali ką nors duoti“²⁴.

¹⁹ Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 125.

²⁰ Daugirdaitė, Solveiga, „Woman's Body in the Lithuanian Women's Prose Fiction (the End of 20th Century)“, p. 21.

²¹ Žr. Baliulė, Irena; Baranauskienė, Silvija, „Moteriškoji vandens simbolika Jolitos Skablauskaitės knygoje „Liūnųsargių moteris“, p. 151.

²² Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 125.

²³ Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 211.

²⁴ Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 16. A. Giddens (AŠ) tapatumas ir šiame darbe vartojama tapatybės sąvokos nėra vartojamos sinonimiškai. Tapatumas aprėpia individo psichiką ir kūną, santykius su savimi ir

Tapatybės formavimuisi ši sąvoka svarbi, nes „Aš tapatumas realizuojamas per tarpusavyje susijusius savianalizės ir artumo kitam didėjimo procesus“²⁵. *Grynojo santykio* sąvoka dar nebuvo taikyta Skablauskaitės kūrinių analizei. Tikslinga pasitelkti *grynąjį santykį*, nes ji padeda paaiškinti kūno ir lyčių santykio svarbą tapatybės formavimosi procesui. Gudula ir Kajetona palaikydamos ryšius su vyrais, dalyvauja aktyviame komunikaciniame akte: jos analizuoja aplinką, savo partnerių elgesį, reakcijas, stebi savo vidų ir palaiko ryšį (kalbėdamos žodžiais, kūnais). *Grynojo santykio* reiškimosi galimybės yra plačios, todėl moteris, patirianti dramatiškus tapatybės virsmus, trokšta įtvirtinti savo tapatumą, pakeisdama santykio sritį. Tokiu pavyzdžiui romane gali būti Gudulos siekis tapti Mantvydo žmona. Veikėja tiki, kad santuoka padės įgyti stabilų moterišką pavidalą ir apsaugos nuo blogos lemties. Šiuo atveju *grynasis santykis* pakeičia socialinį statusą.

Grynojo santykio sąvoka aktuali šiuolaikinio moterų romano kontekste, nes apibrėžia vyro ir moters santykį, galimą jo asimetriją, tai yra, nevienodą atsidavimo laipsnį, aprėpia platų santykių spektrą nuo „netradicinės, feministinės meilės traktuotės bei tam tikrų iššūkių feminizmui, nuo mistinės meilės, idealiosios jausmo plotmės iki drąsių meilės scenų“²⁶.

Sprindytė pastebėjo, kad Skablauskaitės kūriniams būdingas ir autobiografiškumas. Veiksmo vietos primena autorės gimtuosius namus Kuisių kaime, seną apgriuvusią trobelę, ankštą butą Vilniuje – palėpės, užkaboriai, rūšiai, pilni apdulkėjusių senų daiktų, griuvėsiai, senamiesčio gatvės. Autorės baigtos drabužių modeliavimo studijos atsispindi kūriniuose detaliais aprangos aprašymais, rašytoja nesukūrė šeimos, buvo išpuolio auka – panašius išgyvenimus patiria ir kūrinių veikėjai²⁷. Autobiografiniai rašytojos gyvenimo momentai veikėjui tarsi perleidžia dalį jos asmenybės.

Aptarus Skablauskaitės prozą feministinės kritikos ir literatūros kontekste, apibendrintai galima teigti, kad rašytojos kūryba turi savitą estetiką, kuri pasireiškia išėjimo motyvu, vandens simbolika, lyčių polemika. Skablauskaitės romanuose kuriamas moters-žvėries paveikslas yra šiuolaikinio moterų romano neapykantos savo kūnui raiška, universalus būdas kritikuoti lyčių stereotipus. *Grynasis santykis* leidžia paaiškinti kokią įtaką veikėjų moterų tapatybei daro kūniškumas ir santykiai su vyrais.

pasaulių, nepaisant jo lyties ir kitų veiksnių, o tapatybė yra diferencijuota tapatumo dalis, kuri apima (šiuo atveju) lyties tam tikrą kontekstinę sampratą ir raišką.

²⁵ Ten pat, p. 127–128.

²⁶ Lukšytė, Jolita, „Lyties stereotipų transformacijos šiuolaikiniuose lietuvių moterų romanuose“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 5, 2008, p. 41.

²⁷ Žr. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 120.

III. Žmogiškos tapatybės kūrimosi procesas romane „Kitas kraujas“ (psichoanalitinis aspektas)

Pagrindinė Skablauskaitės romano „Kitas kraujas“ veikėja Gudula – moteris-roplė. Jos dvilypis vaizdavimas romane išprovokuoja tapatybės problemą.

Pagrindinės veikėjos vaizdavimas pusiau žvėrimi, pusiau žmogumi turi keletą aspektų. Pirmiausia, moteris priskiriama gamtai, kitaip tariant traktuojama kaip priešprieša vyrui, kuriam priklauso kultūrinis gyvenimas. Patriarchaliniame pasaulėvaizdyje gamta yra biologinė duotybė gimdyti. Kultūrai priskiriama tai, kas yra vieša, aktyvu, grindžiama logika, laisva, o gamtai – privatumas, pasyvumas, stichiškumas ir chaotiškumas, tai, kas yra apribota²⁸. Žvėriškumas yra tiesioginė minėtojo stereotipo moteris-gamta raiška.

Moteris-roplė yra prisirišusi prie mylimo vyro Mantvydo, neprisiima atsakomybės už savo gyvenimą. Kaip tradicijomis besiremianti moteris veikia privačioje (nekultūrinėje erdvėje – tai būdinga ir ankstesnių autorių kūrybai, pvz.: Ievos Simonaitytės kūrinuose)²⁹: namuose, trobelėje, guolyje, lapų krūvoje, miške, vandenyje. Jos išvaizda kuriama dvejopai: ji žvėris („Mano kūnas dryžuotas lyg gyvatės <...>“ (KK, p. 141)³⁰, turintis šaltą, lipnią odą, neproporcingus platėjančius pirštus, beplaukią galvą, driežo akis) ir moteris („Krūtys pūpso didelės, stangrios, liemuo neįtikėtinai plonytis“ (KK, p. 361).

Daug dėmesio romane „Kitas kraujas“ skiriama kūnui. Tai suponuoja vieną iš tapatybės tyrimo galimybių – analizuoti pagrindinio veikėjo kūną: potyrius ir jų įtaką subjekto formavimuisi, raišką, kaip socialinio-kultūrinio statuso ženklą, vietą, kurioje egzistuoja subjektas. Artūras Tereškinas kūną apibrėžia ne tik kaip materialų daiktą, bet ir kaip žmogaus buvimo šiame pasaulyje priemonę, dalyvaujančią savikūros ir kultūros procesuose³¹.

Per kūną Gudula jaučia ir suvokia pasaulį. Svarbi ne pati kūno išorė, o tai, ką jis jaučia ir kaip tai atsispindi ją supančioje aplinkoje:

„<...>. Esu keistai abejinga, tik burnoje dar jaučiu neįprastą arbatos skonį. Ant stalo, uždengto balta nerta staltiese, ištiesiu savo rankas, pakrutinu pirštus, platėjančius galuose.

Ak, kam jos reikalingos, jei negaliu tavęs apkabinti. Žiūriu į ilgus, juodai nulakuotus nagus.

<...> Jis geidžia anos, mirusios... Ir staiga pasunkėjusį savo veidą nuleidžiu ant rankų“ (KK, p. 83).

Atsisakoma tiesiogiai įvardyti Gudulos emocijas, jos aprašomos kaip tam tikrų pojūčių suma: skausmas dėl meilės be atsako kūrinyje išreiškiama pakitusiu skoniu, rankų judesiai – ilgesio

²⁸ Žr. Daujotytė, Viktorija, *Parašyta moterų*, p. 771.

²⁹ Žr. Baliulė, Irena; Michailovienė, Lina, „Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje“, p. 7.

³⁰ Skablauskaitė, Jolita, *Kitas kraujas*, Vilnius, Vaga, 2002. Čia ir toliau nurodoma cituojamo šaltinio santrumpa (KK – Kitas kraujas) ir puslapis.

³¹ Žr. Tereškinas, Artūras, „Keistų erdvių beiėškant: tarp kūnų, fantazijų ir galios vaizdinių“, *Vieši gyvenimai, intymios erdvės: kūnas, viešumas, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002 p. 11.

išraiška, o apsunkusi galva – tai būseną prieš verksmą, kai veikėją apima neviltis. Kuriam uždara namų erdvė, kurios centre stolas. Moteris, kaip anksčiau buvo minėta, yra siejama su namais, ištraukioje tai išryškinama dar ir balta nerta staltiese (tipišku laikomas moterų užsiėmimas – rankdarbiai). Gudulos dvilypumas romane vaizduojamas, priešinant gamtos ir kultūros ženklus ją supančioje namų aplinkoje, kuri metonimiškai perkeliama ant jos kūno – nulakuoti nagai, staltiesė – greičiausiai jos pačios rankų darbas. Kam reikalingos rankos? – jos kuria aplinką, keičia save, tačiau Gudulos tapatumui trūksta kito žmogaus, kuris patvirtintų, kad ji yra (reikalinga).

Toliau romane vaizduojamas Gudulos virsmas moterimi, kuriam analizuoti čia pasitelkiamas feministinės literatūros kritikos psichoanalitinis aspektas. Kūnas ir psichika yra nedaloma visuma. Vaikas suvokia save, pripažindamas savo, atskirą nuo motinos, kūną, tačiau pradinėje stadijoje jo tapatybės vientisumą privalo patvirtinti kito žvilgsnis arba atspindys – tai Jaqueso Lacano „veidrodžio pakopos“ vienas pagrindinių teiginių³². Kitas itin svarbus vaiko tapatybės raidos etapas yra siejamas su didžiojo *kito* įsiveržimu. Didysis *kitas* Tereškino pristatomoje kūno koncepcijoje yra kultūros primetamų taisyklių ir socialinių normų visuma, o psichoanalitikams – tai ideologija³³. Nors buvo aptarta vaiko psichinės tapatybės kūrimosi raida, tačiau šis procesas tinka ir kiekvienam naujam socialiniam-kultūriniam vaidmeniui priimti. Kūną kontroliuoja didysis *kitas*, todėl Gudula privalo tapti žmogumi, jei nori sulaukti atsako iš savo mylimojo Mantvydo. *Kito* kontrolės atitikmuo romane prakeiksmas (kaltė dėl brangenybių pagrobimo ir dvilypės prigimties našta, nepritapimas žmonių visuomenėje), kuris turi baigtis Gudulai ir Mantvydui susituokus. Prakeiksmas kaip ideologija, grindžiama teiginiu – kitoks žmogus visuomenėje nėra pageidaujamas. Gudula yra moteris-roplė, todėl atsiduria užribyje.

„<...> kokį siaubą teks patirti, jaučiant į save nuolatos įbestus žmonių žvilgsnius. Juk tada nebegali būti savimi. Žmonės tave susiurbia, jų akys tokios alkanos ir piktos. Susigūžiu iš drovumo. O teks vaidinti. Jau vakar pabandžiau apsimesti arogantiška moterimi. <...>. Tikra kankynė <...> vis dedantis kažkuo, tik ne savimi. Aš pasistengsiu, jei Mantvydui tas patinka“ (KK, p. 135).

Gudula kūrinyje simboliškai atsiskiria, tačiau ne nuo motinos, o nuo namų ir gamtos – taip įgyvendinama viena būtiniausių tapatybei vystytis sąlygų. Gudula susiduria su būtinybe kurti naująją savo tapatybę, dėl meilės vyrui. Toliau cituojamame tekste lyg programiškai išskiriamas *kitas* asmuo, kuris savo žvilgsniu turėtų patvirtinti naują Gudulos moterišką tapatybę – tai mylimasis Mantvydas. Kontroliuojantis didysis *kitas* čia traktuojamas kaip žmonių visuomenę reguliuojančių taisyklių ir normų visuma, apie kurią galima spręsti tik iš tam tikrų užuominų apie tai, ką turi daryti moteris.

„Neauga anei vienas medelis. Aplink jaučiu paslaptinę nykulį. Sunku įsivaizduoti, kad greitai visa tai išnyks iš mano gyvenimo, lyg nieko ir nebūtų buvę. Tapsiu moterimi kaip ir visos, paliksiu savuosius kalnus, gal važinėsiu

³² Žr. Žukauskaitė, Audronė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, p. 186–187.

³³ Žr. ten pat, p. 187.

prabangiais automobiliais, pamatysiu pasaulį. Nepasakytum, kad viso to aš trokštu. Ne. Noriu tik būti su Mantvydu, daugiau niekas man nerūpi. Tas kelias į jo širdį dabar bus laisvas; aš taip manau. O vagystė mažiausiai jaudina. Apie tokią nuodėmę neturiu supratimo. Kremtuosi tik, kam nuoga išlindau iš urvo“ (KK, p. 86).

Pagrindinė veikėja iš pradžių dar save laiko žvėrimi „Esu tik reliktinis roplys, daugiau niekas“ (KK, p. 94), bet įsiveržia *kitas*. *Kito* kontrolė reiškia žvilgsniu (arba veidrodžiu, atspindžiu įvairiuose daiktuose, pvz.: portrete). Šis galią perteikiantis žvilgsnis formuoja tapatybę ir ją patvirtina³⁴. Gudulą nuolatos stebi įvairūs žmonės ar mistinės būtybės. Jie įvardija ir identifikuoja pagrindinę veikėją, kreipdamiesi į ją. Identifikuojamasis žvilgsnis įtvirtinamas žodžiais. Gudulai gera jausti savo kūną tokį, koks jis yra, tačiau privalo jį slėpti nuo piktų kitų akių.

„Baigusi Mantvydą, ėmiau piešti save, pasistačius veidrodžio šukę. Turėjau atrodyti kažkaip ypatingai. Tačiau tai nėra tas, ką aš darau kartais naktimis: pirštais piešiu ore visokius gyvenimus, ateitį ir dar daug, labai daug ką“ (KK, p.103).

Save Gudula atpažįsta iš veidrodžio atspindžio ir Mantvydą laiko atskiru subjektu. Identifikacijos proceso pabaigą pažymi ištraukoje aprašomas portretų kūrimo aktas, kurį galimą laikyti vienu esminių tapatybės kūrimo lūžių.

Savikūros procesas yra ilgas ir sudėtingas, jį aptaria semiotikos³⁵ specialistai ir psichoanalitikas Lacanas : žmogaus tapatybės formavimosi procesą arba patį žmogų sulygina su bet kokio daikto reikšmės atsiradimu, teigdamas, kad psichika yra organizuojama tais pačiais principais kaip ir kalba³⁶. Psichoanalitikų skiriamos žmogaus tapatybės formavimosi pakopos, atitinkančios lingvistinius terminus – tai semiotinė ir simbolinė fazės. Remiantis Julijos Kristevos apibrėžimais, semiotinė – „ikioidipinė“, orientuota į santykį su motina; simbolinė fazė yra socialinė, oidipinė sistema, kurią valdo tėvo įstatymas“³⁷.

Anksčiau aptartas savęs, kaip atskiro asmens suvokimas, atitinka semiotinę fazę. Simbolinė tapatybės kūrimo fazė siejama su Tėvo įstatymo (arba didžiojo *kito* kontrole) suvokimu ir tapatybės reprezentacijomis. Kūrinyje vienos ryškiausių tapatybės reprezentavimo formų yra apranga, kūnas ir seksualumas, verbalinis tapatybės įvardijimas.

Viena ryškiausių tapatybę formuojančių reprezentacijos formų yra apranga. Pastaroji generuoja simbolinės fazės ypatybę (subjektas savo tapatybę išreiškia tos tapatybės nuorodomis – simboliais). Ją, kaip Skablauskaitės veikėjų moterų neverbalinės komunikacijos raišką literatūriniam portretui kurti, pristatė Michailovienė ir Baliulė³⁸. Straipsnio autorės teigia, kad

³⁴ Žr. Špėlytė, Milda, „Subjekto formavimosi istorija: žvilgsnio problematika Angelos Carter romane „Naktys cirke“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, nr. 3, 2001, p. 216–217.

³⁵ Žr. Katkuvienė, Jurgita, „Kūnas literatūros teorijoje: spąstai ar vartai? Roland'o Bartes'o atvejis“, *Colloquia*, nr. 25, p. 13–26.

³⁶ Žr. Žukauskaitė, Audronė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, p. 184.

³⁷ Ten pat, p. 197.

³⁸ Žr. Michailovienė, Lina; Baliulė, Irena, „Portretas lietuvių moterų prozoje: neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 1(30), 2011 p. 66–68.

aprasma moterų literatūriniam portretui yra viena svarbiausių, nes drabužiai skiria vyrą nuo moters (ypač pabrėžiamas suknelės dominavimas), kartu tai ir žvėriškos prigimties maskavimo priemonė (apsidengia galvą skarele, skuduru, dėmėtas rankas slepia pirštinėmis), akcentuoja tai, kas žmogiška. Hiperbolizuotas Gudulos noras pirkti drabužius ir persirenginėti – tai veiksmas, sublimuojantis neigiamus jausmus dėl mylimo vyro abejingumo ir dvasinės tuštumos – teigia straipsnio autorės. Kita vertus, – tai galimybė suteikti savo kūnui žmogaus tapatybę. „Archetipinėje simbolikoje drabužiai įkūnija *personą* – tą pirmąjį išpūdį, kurį apie mus susidaro žmonės“³⁹. Tai viena moters tapatybės reprezentavimo formų, kuri sukultūrina arba, kaip vaizduojama romane, „pridengia“ moters gamtiškumą, padaro ją priimtina visuomenės normoms. Drabužiai ir meilė vyrui iš tiesų pakeičia Gudulos kūną vizualiai ir kartu visą esybę: ji ima vaikščioti ant dviejų kojų, kalbėti žmonių kalba, ją vyrai ima atpažinti kaip moterį fiziologine prasme.

Galutiniai susiformavusią moters tapatybę išreiškia verbalinė reprezentacijos forma, kai pati veikia išmoksta naudotis visomis minėtomis simbolinės formomis ir sugeba jas reflektuoti:

„Virš mano veido siūbuoja vandens rožės – balkšvos, skaidrios.

Dabar esu jau moteris, kartoju sau“ (KK, p. 168).

Šis veikėjos pareiškimas koduoja abi tapatybes kūrimo fazes: simbolinę, tapatinamasi su moters socialiniu-kultūriniu vaidmeniu (vartojamas rožės – moteriškumo simbolis), semiotinę – veikia save įvardija „aš“ (plg. prieš šį pareiškimą ji save vadino rople ar kitais gyvūnais).

Gudula yra išlaikiusi gamtos pradą – roplišką prigimtį. Pastaroji yra siejama su chtoniškumu, kurį Eugenijus Ališanka, remdamasis postmodernistinės literatūros teorija, apibūdina kaip gaivališką gyvybinę ir griauančią jėgą⁴⁰, o Sprindytė šią sąvoką traktuoja panašiai tačiau, aptardama Skablauskaitės kūrybą, laiko vienu gotikinės estetikos elementu⁴¹. Chtoniškumas sietinas su vaisingumu, todėl požemio gyventoja moteris-roplė turi stipriai išreikštą seksualumą. Pagrindinė veikia pati negimdo, ji yra atėjusi iš gilių požemių, žemės iščių. Tapsmą motina apriboja tai, kad mylimasis su ja lytiškai nesantykiauja, o kiti vyrai jos neapvaisina. Geismas tapti motina romane nėra išreikštas tiesiogiai: Gudula apie tai nesvajoja, nekalba, nesapnuoja, bet atsitiktinai pasirodantys vaikų siluetai ar drabužiai kaip apsirikimai – išplaukęs iš sąmonės nuslėptas noras.

Gudulos dvilypumas ją sąlyginai išlaisvina nuo moralės normų ir neužkerta kelio skleistis erotiškumui. Per erotinį kūno teikiamą malonumą numalšinamas vienatvės keliamas skausmas ir širdgėla dėl mylimojo abejingumo. Įvyksta sublimacijos procesas: negalėdama lytiškai suartėti su

³⁹ Estés, Clarissa, Pinkolia, *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, iš anglų kalbos vertė Būgienė, Lina, Vilnius: Alma litera, 2005, p. 127.

⁴⁰ Žr. Ališanka, Eugenijus, „Chtoniškumas ir postmodernizmas“, Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tykla, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 18.

⁴¹ Žr. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 118.

Mantvydu, jį pakeičia kitais vyrais. Hiperbolizuota seksualinių-erotinių galių raiška romane – tai ne tik bandymas kompensuoti psichoanalitikų vadinamą stoką, bet ir išreiškiama pačios veikėjos, kaip *kito*, galią naudotis savo seksualumu⁴². Gudula suvilioja bet kurį vyrą, apkeri savo kūno nežmogišku patrauklumu.

Seksualinis potraukis turi ir tapatybės formavimo funkciją. Moters-roplės žmogiškoji tapatybė sustiprinama, susiliejus į vienį lytinio akto metu. Tai, kas įtraukiama į subjekto vidų (pvz.: maistas, šiuo atveju, vyro lytinis organas, kaip paties vyro metonimija)⁴³, tampa subjekto tapatumo dalimi. Pirmojo lytinio akto metu su žmogumi (vyru), Gudulai partneris sako: „Prisiekiu, aš tave padarysiu moterimi“ (KK, p. 163). Pažadas „išpildomas“ po lytinio akto su žmogumi (vyru) Gudula pajaučia save kaip visiškai užbaigtą moterį.

Psichoanalitiniu aspektu išanalizavus romaną „Kitas kraujas“, prieita prie išvadų, kad pagrindinės veikėjos Gudulos tapatybė pereina tas pačias fazes kaip ir bet kuris kitas socialinis-kultūrinis vaidmuo tvirtindamasis asmens sąmonėje. Semiotinę fazę žymi Gudulos išėjimas iš namų ir savęs, kaip atskiro asmens, suvokimas. Simbolinę fazę veikėja pasiekia, kai ima naudotis moters tapatybę žyminčiais simboliais. Romane „Kitas kraujas“ moters tapatybė baigiama kurti lytinių santykių metu.

⁴² Žr. Špelytė, Milda, „Subjekto formavimosi istorija: žvilgsnio problematika Angelos Carter romane „Naktys cirke“, p. 219.

⁴³ Žr. Kristeva, Julija, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos*, iš prancūzų vertė kalbos Baužytė-Čepinskienė, Galina, Vilnius: Charibdė, 2003 p. 52.

IV. Kūnas kaip moters tapatybės problema romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“

Gamta prieš moralę arba moteris-monstrė (Gudula, Kajetona, Gabija)

Moters tapatybės problemą tikslinga aptarti kūniškumo aspektu, nes nagrinėjamos kūno reprezentacijos literatūroje ir kituose menuose, šiuo aspektu tirama žiniasklaidos priemonėmis skleidžiama informacija. Moters tapatybė negali būti aptariama, panaikinant objektyvią lytiškumo raišką. Kūnas, kaip jį apibrėžia britų sociologas Giddens, „yra objektas, <...> gerovės ir malonumo jausmų šaltinis, bet taip pat ligų ir kančios vieta“⁴⁴, tapatybės reikšimosi sąlyga. Kūnas yra priemonė, „instrumentas“, per kurį reiškiasi asmens tapatybė, kartu ji yra formuojama fiksuojant išorinio pasaulio patyrimus. Kaip buvo minėta, tapatybė yra nuolat kuriama, todėl ir kūnas, kaip jos dalis, yra pavaldus savikūros procesui.

„Patriarchalinėje kultūroje apibrėžiant lyčių vaidmenis, dėl reprodukcinių su moters kūnu siejamų funkcijų tapo įprasta moterį tapatinti su gamta / *eros*, o vyrą – su kultūra / *logos*. <...> vyrui atsiranda galimybė – kitaip tariant, priskiriama teisė – valdyti feminizuotą gamtą ir moterį, apribojant jos tapatybės išraiškas stereotipiniais su gamta tapatinamais vaidmenimis“⁴⁵. Šis stereotipas romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ vaizduojamas tiesiogiai. Gudulos gamtiškumas atskleidžiamas dviem būdais: pirmiausia ji vaizduojama kaip gyvūnas – driežė, antra – pabrėžiamas seksualumas išryškinant jos kaip patelės funkcijas. Kajetona neturi gyvūno pavidalo, tačiau iš teksto ryškėja tam tikri nežmogiški bruožai: „akys buvo įstrižos, drumzlinai žalsvos spalvos, kaip katės“ (MS, p. 6)⁴⁶, „suknelė buvo lyg laumžirgio sparnai“ (MS, p. 7); jai taip pat priskiriamas hiperbolizuotas seksualumas.

Romane „Mėnesienos skalikas“, (taip pat ir kituose kūriniuose, pavyzdžiui, „Kitame kraujyje“), kaip teigia Solveiga Daugirdaitė, „amžinasis moteriškumas“ vaizduojamas „gryniausiu pavidalu“⁴⁷. „Grynojo moteriškumo“ sąvoka atitinka moters-gamtos sampratą, kultūros ir kontrolės opoziciją:

„Ji buvo apsitempusi tamsia suknele ir atrodė lyg ruonė. Nuo jos dvelkė nuodėmė. Ore tvyrojo skandalo nuojauta. Nubraukusi į šalį taures, ji atsisėdo ant stalo undinės poza. Numetė ant žemės aukštakulnius batelius, atsiraitojo suknelę. Buvo apsilmovusi panašiom į tinklą pėdkelnėm. <...> Kajetona ėmė plėsti nuo savęs drabužius. Nuoga atsigulė ant laiptų – praskėtė kojas, atmetusi į šalis rankas. <...> baisi moteris; <...> Ar ji taip pasigėrė, kad neteko proto (MS, p. 27)?“

⁴⁴ Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 127–128.

⁴⁵ Ragaišienė, Irena, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūriniuose“, p. 50.

⁴⁶ Skablauskaitė, Jolita, *Mėnesienos skalikas*, Vilnius: Vaga, 1997. Čia ir toliau cituojant žymima – MS ir puslapis.

⁴⁷ Ragaišienė, Irena, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūriniuose“, p. 57.

Cituojamas barmeno pasakojimas apie Kajetoną, iš kurio ryškėja, kad moters atviras seksualus elgesys prieštarauja visuotinai priimtinioms normoms. Tai, kas gamtiška (pavyzdžiui, nuogas kūnas) turi būti pridengta, moteriai, remiantis patriarchalinės kultūros kanonais, nebūdinga kontroliuoti savo seksualumo, demonstruoti geismą – moteris gali būti tik geismo objektas, o ne subjektas⁴⁸.

Moters gamtiškumas, apskritai Skablauskaitės kūrinuose, įgauna pasipriešinimo atspalvį. Kajetonos elgesys griauja stereotipinės moters įvaizdį, tiesiogiai ir drastiškai vaizduoja moters gamtiškumą.

Pasak Solveigos Daugirdaitės, „tradiciškai Vakarų kultūroje moteriškumas turi gausią neigiamą konotaciją – paklusnumo, silpnumo, priklausomybės; dažnai jis siejamas su vaikiškumu <...> gali būti susijęs su kvailumu ir lengvabūdiškumu“⁴⁹. Romane „Mėnesienos skalikas“ viena iš veikėjų moterų yra Gabija. Jai pabrėžtinai priskiriamas naivumas ir pasyvumas, dažniausiai vaizduojama gulinti (prie vandens, ant kilimo, sofos), neprieštarauja sutuoktiniui Gvidui, veikia ribotoje namų aplinkoje. Naivumas siejamas su jaunumu, gyvenimiškos patirties stoka, paklusnumu. Kajetona, kalbėdama apie savo jaunystę, taip save vertina „Aš buvau be galo naivi“ (MS, p. 11).

Chlarissa Pinkola Estés, tirdama pasakas archetipiniu tyrimo metodu, teigia, kad moteris yra dvilypė, jos tapatybę sudaro „išorinė būtybė“ ir „vidinė *criatura*“⁵⁰. „Išorinė būtybė“ atitinka moters tapatybės dalį *animus*, priimtina tradicinei patriarchalinei kultūrai, o „vidinė *criatura*“ – tai laukinė moters prigimtis *anima*. Šias dvi tapatumo dalis autorė apibūdina pozityviai, neišskirdama svarbiausios. Tapatumo harmonija užtikrina normalų moters gyvenimą⁵¹. „Vidinė *criatura*“ romanuose reiškiasi per šokį, susiliejamą su gamta (maudynės, mirkimas Lietuvoje), būrimas (prilygintinas intuicijai, instinktyviajam vidiniam balsui):

Aš pradėdau šokti naktį. Esu mažytė mažytė. Mano judesiai jau nebeskausmingi, o laisvi ir nepaprastai natūralūs. Kada nors taip, kad nors aš grįšiu į savo olą. O iš jos, panorėjusi, – vėl į kitą, dar nuostabesnę pasaulį (KK, p. 260–261). Šiuo atveju, kūryba Gudulą sutaiko su jos kūnu, išlaisvina nuo skausmo, stereotipų ardomojo poveikio. Citatoje vaizduojamas šokis yra magiškas būdas keisti erdves. Tai priemonė grįžti į pirmąjį moteriškumo ištaką, kurios nėra priimtinos patriarchalinei visuomenei, todėl nukeliamos „į kitą pasaulį“, tai yra į moteriai priskiriamą gamtos sferą. Kajetona ryšį su gamta atgauna gulėdama aukštoje žolėje. Ištraukoje pabrėžiamas glaudus ryšys su gamta: nuogo kūno

⁴⁸ Žr. Špėlytė, Milda, „Subjekto formavimosi istorija: žvilgsnio problematika Angelos Carter romane „Naktys cirke“, p. 218–219.

⁴⁹ Cit. iš Ragaišienė, Irena, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, p. 53.

⁵⁰ Žr. Estés, Chlarissa, Pinkola, *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, Vilnius: Alma litera, 2005, p. 155–156.

⁵¹ Žr. ten pat, p. 156.

sąlytis su žeme, plaukai prisivėlę žolių. Gabija stebi laukinę moterį, kuri laužydama taisykles jaučiasi laisva:

Užtiko Kajetoną nuogą, gulinčią žolėje. <...> Pamačiusi Gabiją, garsiai nusijuokė. Į palaidus plaukus buvo prisivėlę žolių šapelių. Ji taip gulėjo ir juokėsi, prašiepusi baltus dantis. Pro odą buvo matyti išsišovę šonkauliai. Gabija staiga pajuto pavydą. Ji negalėtų jaustis tokia nepriklausoma“ (MS, p. 50).

„Instinktyviajai dvasiai kūnas yra tarsi daviklis, informacinis tinklas, pranešėjas, apimantis daugybę komunikacinių sistemų“⁵². Kūną, šiuo požiūriu, reikia vertinti neutraliai, nes jis iš esmės neturi neigiamų ar teigiamų konotacijų, padeda rinkti informaciją apie aplinką, kokią įtaką ji daro nuolat besiformuojančiai asmens tapatybei, leidžia patikrinti esamų tapatumų tinkamumą ir, jei reikia, perkurti ar sukurti naujus.

Skablauskaitės kūrinuose veikėjų moterų tapatybė yra kuriama per kūno patirtis ir virsmus. Anksčiau aptartas psichoanalitinis požiūris į Gudulos tapatybės vystymąsi parodė, kokią didelę įtaką šiam procesui daro kūnas. Gudula pasaulį jaučia, o ne mąsto emocijas ir kitus refleksus, į išorinius dirgiklius, verčia vaizdiniais – tai yra pojūčių sinkretizmas: „Mano veidas blykšta, tampa labai labai šaltas ir tuščias. Keliom minutėm iš manęs vėl išlekia siela, kažkur... pasivaikščioti. Toks spiralinis judesys: iš savęs – į begalybę. Ir pajuosta paakiai“ (KK, p. 168). Nors abejojama, ar apskritai egzistuoja moterų rašymas, tačiau ryškėja tendencija, kad rašytojos moterys yra linkusios fiksuoti išorinio pasaulio faktus taip, kaip juos galėtų interpretuoti pats veikėjas⁵³.

Gudula, įsimylėjusi vyrą, trokšta tapti tokia, kaip jis, nes meilės prielaida laiko panašumą. Vyro ir moters kūnų ir socialinių vaidmenų skirtumai hiperbolizuojami, todėl Gudula vaizduojama gyvūnu – driežu. Jos pojūčiai nebūdingi žmogui: jautriai reaguoja į temperatūrų pokyčius (miega žiemos miegu), oro drėgnumą (oda turi būti drėgna). Skablauskaitės prozos moteris savo tapatybę sieja santykiais su vyrais, todėl tai būtina aptarti išsamiau.

Grynasis santykis kaip prielaida vystyti Gudulos ir Kajetonos tapatybei

Giddens veikale „Modernybė ir asmens tapatumas“ kaip vienu veiksmų, darančių įtaką asmens tapatumui, nurodo *grynąjį santykį*. Remiantis *grynojo santykio* sąvoka, galima aptarti Skablauskaitės romanų pagrindinių veikėjų moterų tapatybę, kuri labai priklauso nuo santykio su vyru.

Romane „Kitas kraujas“ Gudula savo moters tapatybę grindžia santykiais su vyrais. Veikėja pradeda savo tapatybės reflektavimą nuo pažinties su pirmuoju vyru Mantvydu:

Iš kur aš atsiradau? Išlindau iš žemės. Vėl prisikėliau meilei ir gyvenimui, tik atrodau kitaip nei anoji. Mantvydai aš niekada niekada tavęs nepaliksiu, norėčiau... (KK, p. 84).

⁵² Estés, Chlarissa, Pinkola, *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, p. 256.

⁵³ Žr. Daugirdaitė, Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, p. 177.

Įvardijami lemtingi gyvenimo etapai: gimimas, (sąlyginė mirtis) tapatybės nebuvimas, prisikėlimas – refleksijos atsiradimas: pirmieji jausmai, savo kūno vertinimas tarsi kito asmens akimis. Gudula užmezga *grynąją santykį* – stengiasi apsaugoti mylimą vyrą, išvesti jį iš pavojingos aplinkos: „– Dėl tavęs viską padarysiu“ (KK, p. 85). O vyras mainais pažada nupirkti įvairių daiktų, pavyzdžiui, saulės akinius.

Pagrindinė veikėja išsižada savo namų, ankstesnio gyvenimo, padaro pirmą nuodėmę – vagia dėl mylimojo. Visa tai ji daro, tikėdamasi kada nors tapti moterimi ir pelnyti vyro meilę. Deja, *grynasis santykis* tampa asimetriškas: Gudula aukoja viską, ką turi, net savo monstrišką tapatybę, o vyras tik priima siūlomą pagalbą ir atsilygina materialiniais dalykais. Moteris abejoja savo asmens vertingumu, todėl nepajėgia išlaikyti savo autonomijos, tampa priklausoma nuo vyro valios⁵⁴. Asimetriškumas romane stiprėja. Giddens nurodyta viena iš svarbiausių *grynojo santykio* veikimo sąlygų – intymumas, kuris palaiko santykio stabilumą ir ilgalaikiškumą⁵⁵, o Skablauskaitės romano veikėjas Mantvydas atsisako kūniško suartėjimo su Gudula, nes nėra nutraukęs *grynojo ryšio* su pirmąją meile Altėja.

Gudula yra pavojingoje ribinėje situacijoje – jos tapatybė yra neaiški (dar nėra visiškai virtusi moterimi, atsinaujina senojo žvėriško kūno jutimai). Norėdama įtvirtinti savo kaip moters tapatybę, ji siekia lytiškai suartėti su kitais vyrais ir taip užmegzti *grynąjį ryšį*. Remiantis Michel Foucault teigimu, seksas yra „universalus raktas“, atrakinantis ne tik biologinę žmogaus prigimtį, bet ir persmelkiantis visą esybę⁵⁶. Hiperbolizuotas Gudulos seksualumas *grynojo ryšio* ir intymumo – sekso sąvokų kontekste yra traktuojamas kaip siekis tapti moterimi. Skablauskaitė padalino moters kūnišką ir dvasinę meilę – Gudula kitus vyrus laiko tik priemone žmogiškam pavidalui įgyti, o dvasia išlieka ištikima Mantvydui.

„Mėnesienos skalike“ *grynujų santykių* trikampį sudaro Klaudijus – Kajetona – jos miręs mylimasis Tritjofas. Kajetona, kaip ir Mantvydas, jaučia stiprų ryšį su mirusiu mylimuoju ir tai trukdo užmegzti naujus santykius su kitu asmeniu. Mirtis Skablauskaitės kūryboje nėra siejama su žmogaus tapatybės baigtimi. *Grynasis santykis* nenutrūksta mirus kūnui, jis tęsiasi kitais pavidalais (Altėja virsta silfide, Tritjofas – šunimi).

Kajetona yra našlaitė, kuri įsimyli dvidešimt penkeriais metais vyresnį užsienietį vyrą. Šią porą skiria laiko (amžiaus), vietos (tautybės) ir mistiškumo parametrai (plg. Gudula yra roplė, seksualiai aktyvi, Mantvydas – žmogus, pasyvus). Vyrai ir moterys vaizduojami kaip vieni kitų priešybės tam tikru aspektu, tai suponuoja konfliktą, kurio išspręsti neįmanoma. Tokią situaciją galima pavadinti likimu.

⁵⁴ Žr. Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 123.

⁵⁵ Žr. ten pat.

⁵⁶ Žr. Foucault, Michel, *Seksualumo istorija*, Vilnius: Vaga, 1999, p. 62.

Kajetona yra pažeidžiama, nes priešingai nei Gudula, negalėjo užmegzti patikimo pirmojo ryšio su tėvais, kuris užtikrintų jos apsauginius psichinius procesus ir saugumo jausmą besiformuojant tapatumui⁵⁷. Kajetona yra priklausoma nuo užmegzto *grynojo ryšio* su Tritjofui.

Tritjofas paklausė mano vardo. Pasakiau, paskui papasakojau apie save. Jis paglostė mano plaukus ir kažkur išėjo. Supratau – tas žmogus man – viskas (MS, p. 11).

Pateiktoje ištraukoje Kajetona privalo reflektuoti savo tapatybę kalbėdama apie save, kad būtų užmegztas *grynasis ryšys*. Anot Giddens, „[k]uriant pasitikėjimą grynojo santykio atveju, svarbu, kad kiekvienas asmuo pažintų kito asmenybę ir sugebėtų pasitikėti savo sukeliamomis ir trokštamomis kito asmens reakcijomis“⁵⁸.

Kajetonos virtimas moterimi nėra taip stipriai akcentuotas, kaip Gudulos, tačiau ir ji lydi savita iniciacija. Tritjofas apsvaigina Kajetona psichotropinėmis medžiagomis po to, kai ji prisipažįsta įsimylėjusi:

Viskas ėmė suktis man prieš akis. Atsibudau tik kitos dienos ryte. Nuoga gulėjau Tritjofų glėbyje. Jis buvo už mane dvidešimt penkeriais metais vyresnis. Pirmąkart gyvenime mačiau nuogą vyriškį. Jo kūnas man padarė stiprų įspūdį. <...> Prieš mane atsivėrė naujas pasaulis. Privalėjau užmiršti nelemtą vaikystę. Stovėjau prieš Tritjofą nuoga (MS, p. 11).

Intymus ryšys pakeičia moterį, abejuose romanuose ji privalo atsisakyti praeities ir sukurti savo moterišką tapatybę. Kajetonai pavyksta visiškai pajusti *grynąjį santykį*, išlaikyti jį sąlyginai simetrišką, todėl jos nekamuoja tapatybės dvilypumas. Lemiamą vaidmenį vis dėlto atlieka vyras. Tritjofas apsvaigindamas Kajetoną, atima iš jos galimybę pajusti intymumą. Ji tegali susitaikyti su įvykusiū faktū.

Abejuose Skablauskaitės romanuose moters tapatybę veikia likimas. Ji negali pakeisti susiklosčiusių aplinkybių, tragišką lemtį jos jaučia intuityviai. Gudula trokšta intymaus ryšio su Mantvydu, tačiau tam trukdo vyro pirmoji meilė. Gudula skaito aplinkos ženklus, kurie rodo tragišką baigtį: vagystės padariniai – sąžinės graužatis ir priešų persekiojimai, piktų dvasių pasaulio priartėjimas, vyrų, kuriuos kūniškai mylėjo, mirtys, nujaučiama sava mirtis, Mantvydo motinos pelenų prarijimas. Šis aspektas, leidžia daryti prielaidą, kad suvalgydama Mantvydo motinos pelenų dulkelę, Gudula integruoja ne tik jos kūno dalį, bet yra pasmerkiama atkartoti jos mirtį.

Kajetona Tritjofą jaučia net po jo mirties: jo dvasia persismelkę visi namai, nuotrauka išsaugo žvilgsnio galią ir netoliese laksto šuo-šmėkla. Mylimasis miršta smurtine mirtimi, nenatūralus ryšio nutraukimas užtraukia moteriai prakeiksmą. Kajetona iš prigimties yra žmogumi, todėl jos tapatybei atskleisti gali būti taikomas moralinis aspektas. Aplinkinių nuomone, ji pasileidusi moteris: turėjo meilužį ir per atvirai demonstravo savo seksualumą. Po vyro mirties, ji ima gyventi atsiskyrėlės

⁵⁷ Žr. Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 12.

⁵⁸ Ten pat, p. 127.

gyvenimą su neįgalia pussesere, iš ilgesio ir skausmo valgo tinką nuo Tritjofo kambario sienų. Taip siekdama atitaisyti padarytus nusižengimus. Savo lemtį ji sužino burdama dūmais.

Abi romanų veikėjos miršta nuo vyro rankos, tačiau tai nėra tiesioginė žmogžudystė. Gudula miršta dėvėdama metalinį antgalvį, kai į jį trenkia žaibas. Antgalvis yra vestuvinė vyro tėvo dovana. Susijungimas santuokos saitais nėra įmanomas dėl neabipusiškų ryšių su būsimu sutuoktiniu Mantvydu. Kajetona miršta nuo sagės smaigo dūrio į širdį.

Abejuose romanuose vaizduojam mirtis nuo papuošalo, kurį dovanoja vyras. Papuošalai – antgalvis ir sagė – rodo ir skirtingas orientacijas į moters kūną. Antgalvis akcentuoja moters galvą, juos senovėje nešiojo turtingos moterys galvos dangalui prilaikyti ar papuošti. Galva išminties ir mentalinio tapatumo buveinė. Gudulos ryškiausi monstriškumo bruožai buvo galvos srityje (beplaukė galva, didelės juodos, be baltymų akys, dėmėta oda). Dėl tokios mirties galima daryti prielaidą, kad vyras nenorėjo pripažinti moters tapatybės autentiškumo ir troško ją, kaip moterį, sunaikinti. Po mirties Gudula atgavo roplės išvaizdą. Kajetona miršta nuo dūrio į širdį (krūtinė, širdis laikoma meilės ir jausmų vieta). Segė papuošdavo arba sujungdavo palaidus drabužio galus. Susiejus segės paskirtį ir kūno sužalotą vietą, galima daryti prielaidą, kad Trtjofas troško „susegti“, atriboti jos kūną nuo kitų vyrų, suvaldyti jos seksualumą arba išlaikyti ištikimybę grįstą *grynąją santykį*.

Likimo, laiko ir erdvės parametrai romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“

Tapatybei aptarti romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ pasirinkti likimo, laiko ir erdvės parametrai. Kaip pažymi Giddens, viena svarbiausių prielaidų tapatybei formotis yra likimas, nes ši sąvoka suponuoja moralinius klausimus. Kiek pats asmuo yra atsakingas už savo veiksmus, tapatybės konstravimą, be to, suteikia galimybę pažvelgti į gyvenimo ezoterinius reiškinius, taip pat turi ateities perspektyvą⁵⁹. Skablauskaitėi svarbi *likimo* samprata, nes visa kūryba persmelkta paslaptinių vaizdinių ir jėgų, kurios valdo veikėjų gyvenimus. Giddens aptaria šiuolaikinio žmogaus mąstymo ypatumus, kurių apraiškų atspindžiai randami ir Skablauskaitės kūryboje.

Kaip buvo minėta, tapatybė yra konstruktas: žmogus kuria savo Aš tapatumą. Tai yra aktyvus veiksmas, todėl šiuolaikiniame kultūros kontekste žmogus likimą kuria pats, neperduoda jo aukštesnėms jėgoms. Likimo sąvoką galima interpretuoti kaip aplinkybių visumą, darančią įtaką žmogaus Aš tapatumui. Aplinkybes kuria tiek pats žmogus, priimdamas sprendimus, tiek kiti žmonės, vieta, laikas, socialinė-kultūrinė situacija (vyraujantys papročiai, stereotipai, įstatymai).

⁵⁹ Žr. Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, p. 142.

Laiko ir erdvės parametrai yra integralūs likimo komponentai, tačiau jais dažniausiai disponuoja pats žmogus. Tai likimo sritys, kurios turi sąsają su kūniškumu arba, kitaip tariant, žmogaus tapatumui reikia daiktiškos substancijos tapatybei pasireikšti, pastarajai būtinas laikas ir erdvė. Kitos likimo sudedamosios dalys dažniausiai neturi konkretaus apčiuopiamo pavidalo, apibendrintai jos vadinamos tiesiog *likimo jėga*, *pirštu*. Jos dažniausiai pasireiškia visuomenės sąmonėje kaip tam tikri elgesio modeliai, žmonių reakcijos į konkrečius veiksmus ar tam tikri įvykiai. Ši likimo sritis nėra tiesiogiai pavaldi asmeniui, kuriančiam savo tapatumą.

Likimas romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ yra vaizduojamas dviem būdais: ir kaip sąmoningas veikėjų pasirinkimo rezultatas, ir kaip mistinių jėgų veiklos išraiška. Mistinei likimo jėgai taip pat įtaką daro veikėjų veiksmas: jei veikėjai elgiasi pagal tam tikras taisykles, tai jie nėra baudžiami, o jei ne – pamažu pražudoma tapatybė ir atimama gyvybė.

Romano „Kitas kraujas“ pagrindinė veikėja Gudula savo veiksmas daro įtaką tapatybei ir likimui. Pirmas veiksmas – Gudula išeina iš namų, tai yra ryšio nutraukimas su vieta, kuri kūrė jos tapatybę. Gudula gyveno kalnų urvuose, giliuose požemiuose kaip *roplė* ir *driežė*. Pakeitusi gyvenamąją vietą ji yra priversta ieškoti ryšio su nauja aplinka, siekti aplinkos ir kūno harmonijos. Gudulos tapatybės transformacija kūrinyje tiesiogiai siejama su kūnu. Išėjusi iš gimtųjų namų ima vaikščioti dviem kojomis. Tekste nenurodoma, kodėl taip atsitinka, pati veikėja tuo stebisi. Galima daryti prielaidą, kad Gudulos pasirinkimas palikti namus yra vertinamas kaip nusistovėjusios tvarkos pažeidimas, kuris žeidžia ir jos kūno tapatumą.

Antras veiksmas – vagystė. Gudula padeda pavogti mylimajam brangakmenius iš vienuolyno. Galima šią situaciją palyginti su bibline pirmųjų žmonių išvaymo iš rojaus scena. Gudula yra driežė, todėl jai svetimas žmonių pasaulis ir etika. Apie brangakmenių vertę ji sužino tik iš mylimojo, dėl jo ryžtasi vogti ir palikti namus. Gudula mąsto: „O vagystė mažiausiai jaudina. Apie tokią nuodėmę neturiu supratimo. Kremtuosi tik, kam nuoga išlindau iš urvo“ (KK, p. 86). Gudulos susidūrimas su vyru – tai gamtos susidūrimas su kultūra, dviejų erdvių sandūra. Pamilusi vyrą, ji privalo perimti žinias apie jo pasaulį, perimti jo mentalitetą. Gudulos žmogiškasis supratimas ima augti: ji nusižengia taisyklėms ir ima suprasti, kas yra gėris ir blogis, atsiranda gėdos jausmas. Kaip ir pirmieji žmonės, Gudula su Mantvydu, nusidėdami užsitraukia nelaimę – juos persekioja mistiniai padarai.

Kaltė dėl pirmosios nuodėmės Gudulą persekioja tol, kol virsta intuityvia blogos lemties nuojauta, kuri pereina į sapnus ir vaizdinius, vidinės ir išorinės erdvės susipina:

<...>

Ir eisiu, apgaubta lietaus žvilgesio,

Balta oda žibės vandenyje.

(Per mano pakaruoklio laidotuves.)

Kažkas pažvelgs į mane juoda akiduobe.
(Aš – kai dar žemė nebuvo užberta ant karsto,
o tu pasilenkusi sviedei į duobę apvytusias byrančiais žiedlapiais
chrizentemas.)
Dingsiu, staiga, vandens pursluose, tyliai ir švelniai pasitrauksiu iš pasaulietiško žmonių gyvenimo...
Juodi nykštukai skraidys toje vietoje, kur stovėjau.
(Prie mano kapo.)
O grįžęs namo nutrauksi nuo manęs
šilkinę draperiją
ir pamatysi kūną, pavirtusį žėrinčiu ledu,
nors bus pati vasara –
lietus, saulė, vėjas...
(Buvai nubausta)

Kažkada aš visa tai parašiau iš pasąmonės, pati dorai nesuvokdama. Niekas negalėjo suprasti, kas tai yra. Tai nebuvo šiaip eilėraštis, aš nežinau, kas tai buvo, bet mane labai jaudino, o dabar, po tiek laiko, po tiek laiko jis gali man paaiškinti... (KK, p. 262).

Gudula neprisimena eilėraščio rašymo aplinkybių, tačiau supranta, kad tai yra ateities vizija. Eilėraštyje gausu mirties ir nelaimę pranašaujančių vaizdinių: „mano mirtį t. y. kranklį pakluonė“, juodai apsirengusi moteris, juodoji akis, veidrodis, kraujas, „paukščiai virš mano lavono“, lelijos. Mirtis ir kaltė yra pagrindinės eilėraščio ašys. Eilėraštis yra savita likimo išraiška: nėra įvardijamas konkretus nusikaltimas, tačiau mirtis čia reiškia visais įmanomais pavidalais ir simboliais, o skliaustuose kreipiamasi tarsi į pačią Gudulą ir įspėja, kad ji bus nubausta mirtimi. Eilėraštis pateikiamas iš kart po to, kai Gudula praleidžia naktį su mirusio vyro vėle Grifonu. Taigi Gudula ir padaro trečią veiksmą – suartėja su mirusiųjų pasauliu per santykius su Grifonu. Ji pažeidžia erdvių vientisumą: ji yra gyvųjų pasaulyje, o kūniškai suartėja su mirusiuoju, kuris turi kartais žmogaus, kartais paukščio pavidalą. Gudula vėl pasijaučia esanti roplė – tai bausmė.

Gudulą dar galėtų pakeisti savo likimą, ją įspėja mylimojo globėjas (KK, p. 327), bet nepaklausiusi vyksta kartu su Mantvydu į jo namus. Gudula patenka į pavojingą vietą: čia yra grėsmę keliantis vyras – mylimojo tėvas. Gudula atsitiktinai stebuklingu audeklu paverčia pelenais mylimojo motiną. Kelias jos pelenų dulkeles praryja. Suvalgydama pelenų ji į savo kūno erdvę įtraukia Mantvydo motinos dalis, taip ji tarsi perima ir jos nelaimingą likimą (būti išnaudojamai Regiliano ir mirti nenatūralia mirtimi).

Gudula mano, kad blogą lemtį galima panaikinti ištekant už mylimojo. Vestuvių metu gautas palaiminimas turėtų permaldauti likimą, panaikinti jos padarytas klaidas. Ji trokšta kūniškai suartėti su Mantvydu, tačiau jį vis dar sieja stiprus meilės ryšys su mirusia mylimąja. Gudula, nepaisydama

įspėjimų, daro viską, kad tik greičiau pasiektų savo tikslą: ji ryžtasi net kūniškai suartėti su mylimo vyro tėvu, priima jo dovanotus užkeiktus papuošalus.

Gudulos mirtis romane – tai moteriškos tapatybės sunaikinimas. Gudula už atliktus neleistinus veiksmus ir nepaklausimą įspėjimams sulaukia atpildo. Mantvydo tėvo dovanoti papuošalai pritraukia žaibą, Gudulą nutrenkia. Ji virsta drieže ir simboliškai grįžta į namus, tai yra po žaibo perskeltu akmeniu.

„Mėnesienos skalike“ pagrindinė veikėja moteris yra Kajetona. Jos likimas yra priklausomas nuo mylimo vyro valios. Kajetona kūrinyje vaizduojama kaip pasyvus personažas: ji aktyviai nekuria savo tapatybės, negalima atkurti iš ryškaus jos veiksmų plano. Priešingai nei Gudula, Kajetonos veiksmų laisvę riboja mylimasi Tritjofas, uždarydamas ją ribotoje namų erdvėje, tarsi atitverdamas nuo bet kokių išorinių aplinkybių, galinčių paveikti jos tapatybę.

Paskui vėl kažkur bastėmės, – begaliniai viešbučiai, visokie provincijos miesteliūkščiai. Vėliau atsibastėme čia. Mes norėjome gyventi mažame provincijos miestely, kur niekas mūsų nepažįsta. <...>. Ašėjau į mokyklą. Tritjofas perpardavinėjo vogtus daiktus, tad vertėmės visai neblogai (MS, p. 12).

Siekis būti neatpažintam taip pat suponuoja uždaramą nuo išorinio pasaulio, nes pažintis su žmogumi reikalauja reflektuoti savo Aš tapatumą. Nors turėjo pakankamai pinigų, gyveno lūšnelėje atokiame kaime. Tritjofas yra vagis, narkomanas, užsienietis, be to, palaiko intymius ryšius su nepilnamete Kajetona. Kitaip tariant, vyras slepiasi nuo išorinio pasaulio, nes jis yra atsidūręs socialiniame-kultūriniame užribyje, pažeidžia įstatymus (vagia, vartoja narkotikus), yra kitos kultūros atstovas. Vyro tapatybės kitimas tokiomis sąlygomis yra pavojingas, esama tapatybė nėra priimtina, o jai pakeisti būtinas ryšys su išoriniu pasauliu. Tritjofas privalo riboti savo mylimosios erdvę, kad išlaikytų savo tapatybę.

– Tritjofas norėdavo mane visą laiką matyti nuogą. Jis bijojo, kad aš nepasidaryčiau labai protinga. Visą laiką turi jaustis patele, sakė jis man <...> (MS, p. 50).

Gudulos refleksyvus mąstymas augo susidūrus su mylimuoju, o Kajetonos – buvo slopinamas. Nuogumas čia tiesiogiai siejamas su gamtos sfera, moteris apibūdinama kaip patelė, išryškinant jos reprodukcinės funkcijas⁶⁰.

Mylimasis mirdamas prakeikia Kajetoną ir persekioja ją šuns pavidalu. Kaip ir Gudulos atveju, Kajetona yra baudžiama už netinkamą elgesį. Kajetona padaro vieną neleistiną veiksmą – būna neištikima savo vyrui. Galima daryti prielaidą, kad Tritjofas, ribodamas savo ir Kajetonos tapatybes, jas susieja, *grynasis santykis* tampa neįmanomas be abiejų partnerių atsidavimo. Kajetona atlieka patelės funkciją, tačiau neturi savikontrolės, nes ja disponuoja tik vyras. Moters tapatybė negali vystytis, tačiau jos trūkumus kompensuoja vyras. Moters ir vyro lytiniai santykiai užpildo moters nekintančios tapatybės spragas, patvirtinamas lyties opoziciškumą. Hiperbolizuotas

⁶⁰ Žr. Ragaišienė, Irena, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, p. 50.

Kajetonos seksualumas yra tarsi poreikis tapatybei patvirtinti, todėl ji bet kurį vyrą traktuoja kaip priemonę savo tapatybei pagrįsti. Apribodamas savo ir Kajetonos tapatybę Tritjofas pasmerkia abu: po mirties jis šuns pavidalu, siekia atkeršyti už Kajetonos neištikimybę.

Kajetona negali valdyti savo likimo, tačiau ji geba pranašauti ateitį. Pranašystė „Mėnesienos skalike“ yra tiesiog įvyksiančių faktų konstatavimas, praeities įvykių pasekmės. Kajetona sau išsiburia: „didžiulis šuo, sunaikinantis plonytį vyriškio siluetą, tik vietoj gulbės pasirodė šlykštus žiurkės pavidalas“ (MS, p. 18). Šuo – tai ir ištikimybės simbolis, ir Tritjofo persikūnijimas, keršto įgyvendinimo priemonė. Šuo naikina kitus Kajetonos mylimuosius, žiurkė yra mirties simbolis.

Kajetonos tapatybė sunaikinama, nes pastaroji buvo statiška ir neuniversali. Likimas yra vyro valios ir keršto išraiška, kuriai pasipriešinti moteris negali.

Laiko parametrai Jolitos Skablauskaitė kūryboje yra nusitrynę: tik iš naudojamų prietaisų ir kai kurių užuominų, pavyzdžiui apie sovietų okupaciją (MS) galima spręsti apie aprašomąjį laikmetį⁶¹. Romanai „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ parašyti, remiantis gamtos ritmų – paros ir metų laikų kaita. Tapatybei skleisti pakanka universalaus laiko matmens, tai yra tokio laiko, kuris užtikrintų kūno vaizdavimo galimybę. Gudulos ir Kajetonos tapatybės yra tiesioginės kūno projekcijos, todėl minėtoji sąlyga ypač svarbi.

Apibendrinant likimo ir erdvės įtaką tapatybės formavimuisi galima teigti, kad erdvė daro didelę įtaką likimui: tapatybė kinta, kintant erdvei, nes iškyla būtinybė prisitaikyti prie išorės sąlygų. Pavyzdžiui, Gudulos tapatybė kinta tam, kad ji galėtų išgyventi žmonių visuomenėje, kardinaliausi pokyčiai matyti jos kūno raiškoje. Kai tapatybė išlieka stabili, o keičiasi erdvei, iškyla tapatybė ir žmogus sunaikinami.

Gudulos likimas neturi iš anksto numatyto plano, todėl likimas yra kintantis parametras kaip ir erdvė: Gudula atlieka veiksmus, neatitinkančius normų ir tai daro įtaką jos likimui. Kūno erdvių integralumas viena į kitą (lytinis aktas, kūno pelenų dalelių nurijimas), leidžia perimti kito asmens tapatybės dalį. Likimą nuspėjančių žmonių funkcija yra įspėti veikėjus apie galimas grėsmes, tačiau, kai likimą moteris nuspėja pati (Gudula – kūryba, Kajetona – būrimo ritualu), nieko pakeisti nebegalima.

⁶¹ Žr. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, p. 121.

V. Išvados

1. Aptarus Skablauskaitės prozą feministinės kritikos ir literatūros kontekste, apibendrintai galima teigti, kad rašytojos kūryba turi savitą estetiką, kuri pasireiškia išėjimo motyvu, vandens simbolika, lyčių polemika. Skablauskaitės romanuose kuriamas moters-gamtos paveikslas yra šiuolaikinio moterų romano neapykantos savo kūnui raiška, universalus būdas kritikuoti lyčių stereotipus. Grynasis santykis leidžia paaiškinti kokią įtaką veikėjų moterų tapatybei daro kūniškumas ir santykiai su vyrais.

2. Psichoanalitiniu aspektu aptarus Jolitos Skablauskaitės romaną „Kitas kraujas“, galima daryti išvadą, kad pagrindinė veikėja Gudula arba moteris-driežė savo tapatybės kitimą motyvuoja meile vyrui. Jos dvilypė prigimtis kelia tapatybės problemą. Gudulos tapatybės virsmas kūrinyje organizuojamas, remiantis psichikos vystymosi fazėmis. Naujoji tapatybė romane dėsningai pereina semiotines ir simbolines fazes: nuo savęs atskyrimo nuo gimtųjų namų – metoniminės motinos, iki savęs kaip individualaus asmens suvokimo. Minėtas fazes žymi tam tikri Gudulos veiksmai: autoportreto nuo veidrodinio atspindžio ir mylimojo Mantvydo portreto piešimas, žodinių ir nežodinių (aprangos, kūno) simbolių vartojimas ir reflektavimas.

3. *Grynasis santykis* yra ypač svarbus formuojantis Jolitos Skablauskaitės romanų veikėjoms Gudulai ir Kajetonai, nes jos baigia kurti moters tapatybę tik užmezgusios šį santykį su vyrais. Moters ir gamtos siejimas tradicinėje patriarchalinėje kultūroje ir dėl tapatybės formavimosi ypatybių, romanuose „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“ moteris vaizduojama kaip dvilypis asmuo arba monstrė, turinti hiperbolizuotų seksualinių galių, nesilaikanti visuomenės nustatytų normų ir (arba) turinti gyvūno pavidalą.

4. Romanuose įtaką tapatybei daro likimo, laiko ir erdvės parametrai. Pagrindiniai veikėjai instinktyviai jaučia arba jiems išpranašauja ateitį burtininkai. Gudula ir Kajetona susitaiko su likimu. Laikas ir erdvė kuriami remiantis moters-gamtos stereotipu, tai yra gamtos laikas yra cikliškas (paros ir metų laikų kaita). Skablauskaitės moters pasaulio erdvė persmelkta magiško pasaulio: susipina mitologiniai vaizdiniai, sapnai, baimės ir realioji erdvė. Dėl minėtųjų parametrų moters tapatybės kaita yra nulemta iš anksto: maginės tvarkos laužymas naikina tapatybę ir pražudo žmogų.

VI. Santrauka

Moters tapatybė Jolitos Skablauskaitės prozoje

Vaida Aušbikavičiūtė

Bakalauro darbe aptariamas Jolitos Skablauskaitės prozoje vaizduojamas moters tapatybės formavimosi procesas ir jį lemiantys veiksniai. Šaltiniais pasirinkti romanai „Kitas kraujas“ ir „Mėnesienos skalikas“. Juos analizuoti pasitelkiami jau apsakymų rinkinyje „Liūnsargių moteris“ susiformavę pagrindiniai estetikos elementai. Jolitos Skablauskaitės moteris vaizduojama, remiantis moters-gamtos ir vyro-kultūros opozicijomis, akcentuojamas moters išėjimo motyvas, ypač svarbi vandens simbolika. Šiame bakalauro darbe pasitelkiamas feminizmo kritikos metodas. Pasirinktojo metodo psichoanalitiniu aspektu išanalizavus romaną „Kitas kraujas“, buvo nustatyta, kad pagrindinės veikėjos Gudulos tapatybės virsmą inspiravo meilė vyrui. Jos naujoji tapatybė romane dėsningai pereina semiotines ir simbolines fazes: nuo savęs atskyrimo nuo gimtųjų namų – metoniminės motinos, iki savęs kaip individualaus asmens suvokimo. Minėtas fazes žymi tam tikri Gudulos veiksmai: autoportreto nuo veidrodinio atspindžio ir mylimojo Mantvydo portreto piešimas, žodinių ir nežodinių (aprangos, kūno) simbolių vartojimas ir reflektavimas. Dvilypį moters vaizdavimą Skablauskaitės romanuose suponuoja du aspektai: pirmasis – tai veikėjų moterų priskyrimas gamtos sferai, kuris atskleidžiamas kūrinuose, priskiriant veikėjoms monstriškas ypatybes: jų elgesys neatitinka tradicinės kultūros rėmų. Kajetona tik primena žvėrį, o Gudula pamažu transformuojasi iš žvėries į moterį; antrasis – vykstant intensyviai tapatybės kūrimosi procesui, dar tik formuojama vertybinė orientacija, todėl veikėja patenka už socialinių-kultūrinių ribų. Gudulos ir Kajetonos tapatybių kūrimui būtinas *gynasis santykis* (Giddens) su vyru. Gudula ir Kajetona gali sėkmingai sukonstruoti tapatybę tik palaikydamos artimus ir intymius ryšius su vyrais, nes tik šiuo būdu išlaikoma opozicinė tvarka. Skablauskaitės romanų moteris savo tapatybę įprasmina, pagrįsdama vyro ir moters skirtingumą lytinio akto metu. Kūnas „Kitame kraujyje“ ir „Mėnesienos skalike“ atlieka tapatybės buveinės, santykio su pasauliu ir Aš tapatumu funkcijas. Likimo, laiko ir erdvės parametrai daro įtaką tapatybės formavimuisi. Likimas yra iš anksto nulemtos aukštesniųjų jėgų, todėl pagrindinės veikėjos gali tik susitaikyti su juo. Pažeidus tvarką pamažu sunaikinama tapatybė ir pats žmogus. Laikas romanuose siejamas su gamtos ciklais – taip pabrėžiamas moters ryšys su gamta. Erdvė yra nevienalytė kaip ir besiformuojanti tapatybė: ją sudaro mitologiniai vaizdiniai, sapnai, baimės, pojūčių ir patirties simbiozė, reali erdvė.

Pagrindinės sąvokos: moters tapatybė, *gynasis santykis*, moteris-gamta ir moteris-gyvūnas.

VII. Summary

Woman's Identity in Jolita Skablauskaitė's Prose

Vaida Ausbikaviciute

The process of forming of woman's identity and its determinants are shown in Jolita Sabaliauskaite's prose is discussed in the bachelor's work. The saucers were chosen novels "Kitas kraujas" and "Mėnesienos skalikas". Already formed main elements of aesthetics in the collection of stories "Liūnsargių moteris" are used for analysis. Jolita Sabaliauskaite's woman is portrayed basing on oppositions of woman-nature's and man-culture's, the motive of woman's leaving is emphasized, water symbolic is especially important. The method of feminist literary is used in this bachelor's work. Due to the chosen method of psychoanalytic aspect analyzed the novel "Kitas Kraujas". It was determined, that the identity of the main heroin Gudula changes inspired of love to a man. Her new identity naturally passes semiotic and symbolic phases in the novel: from separation from native home – metonymical mother, to understanding of herself as individuality. The mentioned phases are marked by some Gudula's actions: the portraying of lover Mantvydas and herself from mirror reflection, the usage of some verbal and nonverbal (clothing, body) symbols and its reflecting. Woman's dual portrayal in Sabaliauskaite's novels is supposed by two aspects: the first, heroines are attributed to nature sphere – monstrous peculiarities ascribe the heroines: their behavior does not correspond to traditional culture frame, Kajetona only resembles an animal, and Gudula gradually is transforming from an animal into a woman; the second – during the intensive process of forming an identity, the valuable orientation is only forming, therefore the heroin gets behind social-cultural bound. The creation of Gunda's and Kajetona's identities requires *the pure relationship* (Giddens) with a man. Gudula and Kajetona can form successfully their identity maintaining close and intimate relations with men, because only in this way oppositional order is kept. The woman of Sabaliauskaite's novels gives the sense to her identity, when substantiating the difference between a man and a woman during a sexual act. The body fulfils the functions of an identity's abode, relation with the world and *I* identity in "Kitas kraujas" and "Mėnesienos skalikas". The parameters of fate, time and space influence the formation of an identity. The fate is predetermined by higher forces, so the heroines can only reconcile with it. If the order is broken the identity and the person are gradually ruined. The time is associated with the cycles of nature in the novels. In this way the relation between a woman and nature is emphasized. The space is not mono as well as a forming identity: it consists of mythological images, dreams, fears, reality, feelings' and experience's symbiosis.

Key words: woman's identity, *the pure relationship*, woman-nature and woman-animal.

VIII. Literatūra

1. Skablauskaitė, Jolita, *Kitas kraujas*, Vilnius: Vaga, 2002.
2. Skablauskaitė, Jolita, *Mėnesienos skalikas*, Vilnius: Vaga, 1997.
3. Ališanka, Eugenijus, *Dioniso sugrįžimas: chtoniškumas, postmodernizmas, tylą*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2001.
4. Baliulė, Irena, Michailovienė, Lina, „Erdvės ženklai literatūrinio moters portreto struktūroje“, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 4 (20), 2008, p. 6–13.
5. Baliulė, Irena, Baranauskienė, Silvija, „Moteriškoji vandens simbolika Jolitos Skablauskaitės knygoje „Liūnsargių moteris““, *Pelkė lietuvių kultūroje, Inter-studia Humanitatis*, nr. 7, 2008, p. 146–154.
6. Danytė, Milda, „Representing the Self in Publik: Transgressions of Dress Codes by Pauline Johnson and Žemaitė“, *Feminizmas visuomenė, kultūra: straipsnių rinktinė*, 2001 (3), p. 167–178.
7. Daugirdaitė, Solveiga, „Feministinė literatūros kritika“, *XX amžiaus literatūros teorijos. Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams*, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 160–183.
8. Daugirdaitė, Solveiga, „Woman’s Body in the Lithuanian Women’s Prose Fiction (the End of 20th Century)“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 1, 2005, p. 19–23.
9. Daujotytė, Viktorija, *Parašyta moterų*, Vilnius: Alma littera, 2001.
10. Estės, Clarissa, Pinkola, *Bėgančios su vilkais. Laukinės moters archetipas mituose ir pasakose*, iš anglų kalbos vertė Būgienė, Lina, Vilnius: Alma Littera, 2005.
11. Foucolt, Michel, *Seksualumo istorija*, iš prancūzų kalbos vertė Kašėlionienė, Nijolė; Padalevičiūtė, Renata, Vilnius: Vaga, 1999.
12. Giddens, Anthony, *Modernybė ir asmens tapatumas*, iš anglų kalbos vertė Radžvilas, Vytautas, Vilnius: Pradai, 2000.
13. Jakaitė, Dalia, „Apie žmogų, epochą ir literatūrinį (poetinį) vaizdavimą“, *Žmogaus ir epochos vaizdavimas literatūroje*, Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012.
14. Kačkutė, Eglė, *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje: monografija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, 288 p.
15. Katkuvienė, Jurgita, „Kūnas literatūros teorijoje: spąstai ar vartai? Roland‘o Bartes‘o atvejis“, *Colloquia*, nr. 25, p. 13–26.
16. Klimašauskienė, Irena; Kailiūtė, Rita, „Moters vaizdavimo stereotipai ir jų modifikacijos XX a. antrosios pusės lietuvių prozoje“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 1, 2005, p. 61–65.

17. Kristeva, Julija, *Maišto prasmė ir beprasmybė. Psichoanalizės galios ir ribos*, iš prancūzų kalbos vertė Baužytė-Čepinskienė, Galina, Vilnius: Charibdė, 2003.
18. Lukšytė, Jolita, „Šiuolaikinio moterų romano lietuviškos transformacijos“, *Humanitatis. Inter-studia. Vertybių transformacijos lietuvių literatūroje*, nr. 1, 2004, p. 180–189.
19. Lukšytė, Jolita, „Lyties stereotipų transformacijos šiuolaikiniuose lietuvių moterų romanuose“, *Lyčių studijos ir tyrimai*, nr. 5, 2008, p. 40–47.
20. Michailovienė, Lina, Baliulė, Irena, „Portretas lietuvių moterų prozoje : neverbalinės komunikacijos ženklų raiška“, *Jaunųjų mokslininkų darbai*, nr. 1(30), 2011 p. 64–69.
21. Ragaišienė, Irena, „Pelkės fenomenologija. Pelkė Jolitos Skablauskaitės ir Silvijos Plath kūrinuose“, *Ekokritikos akivariai*. Monografija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2007, p. 47–74.
22. Sprindytė, Jūratė, „Gotikinės estetikos specifika Jolitos Skablauskaitės romanuose“, *Colloquia*, nr. 25, p. 117–131.
23. Špėlytė, Milda, „Subjekto formavimosi istorija: žvilgsnio problematika Angelos Carter romane „Naktys cirke“, *Feminizmas, visuomenė, kultūra: straipsnių rinktinė*, 2001 (3), p. 216–223.
24. Tereškinas, Artūras, „Keistų erdvių beiėškant: tarp kūnų, fantazijų ir galios vaizdinių“, *Vieši gyvenimai, intymios erdvės: kūnas, viešumas, fantazija šiuolaikinėje Lietuvoje*, Vilnius: Baltos lankos, 2002, p. 9–22.
25. Žukauskaitė, Audronė, „Psichoanalizė ir postfeministinė kritika“, *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vadovėlis aukštųjų mokyklų filologijos specialybės studentams, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 184–203.

IX. Anotacija

Vaida Aušbikavičiūtė, *Moters tapatybė Jolitos Skablauskaitės prozoje. Bakalauro darbas*, vadovė doc. dr. Irena Baliulė, Šiaulių universitetas, Literatūros istorijos ir teorijos katedra, 2014, 31 p.

X. Annotation

Vaida Aušbikavičiūtė, *Woman's Identity in Jolita Skablauskaitė's Prose*, bachelor's work, academic adviser Assoc. Prof. Dr. Irena Baliulė, Šiauliai University, Department of History and Theory of Literature, 2014, 31 p.